

ASPECTE ALE ADAPTĂRII FONETICE A CUVINTELOR FRANCEZE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Cristina Tănase

Definit de L. Deroy în lucrarea sa *L'emprunt linguistique* drept un element străin introdus într-un sistem de semne lingvistice arbitrare în uz la un moment dat într-o societate, element ce se definește în opoziție cu ansamblul elementelor existente¹, împrumutul este un răspândit mijloc de îmbogățire a vocabularului, în primul rând.

Deși cel mai adesea termenul de *împrumut* se referă la împrumutul lexical, acesta fiind de altfel cel mai frecvent și mai ușor de sesizat, acest fapt lingvistic poate afecta, mai rar, este adevărat, și alte compartimente ale limbii : cel fonetic / prozodic, prin împrumutarea de sunete (foneme) noi, respectiv adoptarea de noi deprinderi ce privesc accentuarea și intonația, cel morfologic, semantic sau sintactic. Un aspect deloc neglijabil ce trebuie subliniat este faptul că elementele lexicale sunt cele care circulă și implicit vehiculează noi sunete – care se vor fonologiza sau nu – sau noi elemente morfologice (ex. : sufixe precum *-ău*, *-os* provenite din maghiară).

Orice împrumut ridică anumite probleme ce trebuie să-și găsească rezolvarea pentru ca sistemul lingvistic receptor să-l accepte. Printre acestea ar fi de menționat : integrarea sa în

¹ L. Deroy, *L'emprunt linguistique*, Paris, Société d'Édition « Les Belles Lettres », 1956, p. 2.

sistemul fonologic al limbii receptoare, modificările de sens și reajustarea paradigmelor lexicale "deranjate" de noul cuvânt¹.

În privința primei adaptări pe care o suferă o unitate lexicală pentru a putea pătrunde într-o altă limbă, părerile lingviștilor sunt împărțite: unii, precum L. Deroy², consideră că: « La première adaptation que subit un mot emprunté est phonétique et, dans une certaine mesure, phonologique », în timp ce alții susțin întâietatea adaptării morfologice. Francisc Király atrage însă atenția asupra faptului că « cu cât o particularitate este mai izbitoare, deci mai opusă sistemului propriu, cu atât mai repede se acționează asupra ei, indiferent din care compartiment face parte (fonetic sau morfologic) »³. În plus, se afirmă în același studiu, nu de puține ori adaptarea este morfonologică, întrucât cele două aspecte ale adaptării se întrepătrund (de altfel schimbările morfologice sunt și de natură fonetică, iar schimbările fonetice se răsfrâng și asupra indicilor de ordin gramatical).

Adaptarea fonetică se impune ca o necesitate, întrucât două limbi nu au nici același inventar de foneme, nici aceleași obișnuințe articulatorii, nici nu acceptă întotdeauna aceleași norme de distribuție a fonemelor; iar la nivelul prozodiei se observă că tipul și locul accentului cunoaște variații de la o limbă la alta, la fel și intonația. În cazul în care această adaptare nu are loc și se mențin foneme străine, elementul lexical împrumutat va dobândi statutul de "cuvânt străin", iar locul său va fi undeva la periferia vocabularului.

Adaptarea unui cuvânt împrumutat la sistemul fonetic al limbii receptoare se face cu atât mai ușor cu cât limba donatoare și cea receptoare sunt mai asemănătoare din punct de vedere

¹ G. Mounin, *Dictionnaire de la linguistique*, Paris, Quadrige, PUF, 1993, p. 124.

² L. Deroy, *op. cit.*, p. 235.

³ Király Francisc, *Contacte lingvistice*, Timișoara, Editura Facla, 1990, p. 33.

fonetic și fonologic. În legătură cu acest aspect, Ferdinand Desonay nota : « Aussi longtemps qu'une „parlure” romane enrichit son vocabulaire par des contacts avec des parlers soeurs (...) le sentiment des équivalences phonétiques joue sans nulle peine : *trivellino* donnera tout naturellement *trivelin* ; *medianoche* fera *médianoche*. autre guitare, s'il s'agit d'acclimater le chinois *gin-sen* ou l'hindoustani *rajput*. »¹.

Aparținând amândouă familiei limbilor romanice, franceza și româna prezintă, în mod evident, numeroase asemănări, cel mai ușor sesizabile fiind cele de la nivel de vocabular, dar se observă și deosebiri, rezultat al evoluției diferite pe care a înregistrat-o latina pe teritoriul României.

În ceea ce privește sistemele fonologice ale celor două limbi, discrepanțele cele mai însemnate apar la nivelul vocalismului : celor șapte foneme vocalice din limba română li se opun șaisprezece vocale în franceză. Principalele trăsături care disting franceza de română și care au de suferit în cursul adaptării sonore a împrumuturilor sunt :

- existența vocalelor mixte [y], [P], [ʃ] și [ə], anterioare și labiale, fără echivalent în română ; ele sunt transpuse prin vocale învecinate din punct de vedere al locului de articulare sau al labialității, ori prin grupuri vocalice complexe ;
- nazalitatea cu valoare fonologică, opusă nazalizării accidentale și contextuale din română : fonemele [A]; [E]; [O] și [ʃ] sunt astfel articulate în română ca *vocală orală* + [m] / [n].

De o mai mică importanță în procesul asimilării împrumuturilor sunt opozițiile de timbru [e/E], [o/O], reduse automat în română la vocala mediu-închisă corespunzătoare.

¹ F. Desonay, *La vivante histoire du français*, p. 83 (apud L. Deroy, *op. cit.*, p. 245, nota 3).

VOCALA [Y]

Alături de [ɛ] , vocală anterioară, labializată, inexistentă în sistemul fonologic al limbii române, este [y] ; scris întotdeauna *u* (excepție : în conjugarea verbului *avoir* : *eu, eus, eut*) ; această grafie simplă a facilitat uneori adaptarea cuvântului, mai ales când el a intrat pe cale scrisă ; altele soluțiile se împart între *i* și *u* (sau combinații între ele) – vocale înrudite din punct de vedere articulator.

1. [y] – [u]

Se regăsește frecvent în poziție inițială sau interioară : *user – uza, utilisier – utiliza ; cube – cub, lunette – lunetă, budget – buget, jupon – jupon ; aventure – aventură, costume – costum, légume – legumă, ouverture – uvertură, véhicule – vehicul.*

În unele cuvinte se poate detașa un sufix : *-ure, -ule, -ude, -itude*, cărora le corespunde în română *-ură, -ul (-ulă)* : *brochure – broșură, coiffure – coafură, ouverture – uvertură ; vestibule – vestibul, pilule – pilulă ; attitude – atitudine*, și în care se poate adăuga o altă influență (latină, italiană). Altele sursa e doar limba franceză : *jupon, buget*, în acest caz forma românească fiind foarte apropiată de cea din limba sursă.

Apare frecvent în franceză, și în cuvintele împrumutate de limba română, un *u* [y] – alături de o vocală – care în franceză este de cele mai multe ori semivocalic. În cuvintele românești el apare ca *u* (ca în grafie) cu valoare de vocală silabică : *affectueux (af-fec-tueux) > afectuos (a-fec-tu-os), actuel (ac-tuel) > actual (ac-tu-al), circuit (cir-cuit) > circuit (cir-cu-it).*

2. [y] – [i]

În unele cuvinte, mai puține la număr decât în cazul precedent, lui [y] îi corespunde un [i] : *bureau – birou, purée – pireu, manucure – manichiură*. O privire istorică sau un studiu al realității actuale la mai multe nivele socio-lingvistice arată o mai mare varietate de pronunțări, ezitări. Dacă *birou* s-a fixat

sub această formă, la *pireu* se mai aud și pronunțări ca *piure*, *puireu*, *püre*.

3. O altă rezolvare a vocalei [y] în română se face prin apariția concomitentă a celor două elemente sonore [i] și [u] (anterioritate și labialitate), cu reprezentare inegală, când unul, când altul devenind semivocală, limba română dând naștere unui diftong urcător sau coborâtor.

a) [y] – [i8u]

În poziție interioară (mai ales) după [k] (grafiat *ch*), [y] devine *-i8u-*: *cuvette* – *chiuvetă* (pop. *chivetă*), *curette* – *chiuretă*, *manucure* – *manichiură*. Aceeași pronunțare, uneori și scriere, poate să apară pentru cuvinte neînregistrate încă în dicționare și sunt considerate franțuzisme, ca în *coupure* – *cupiură* (v. și *piureu*). Alteori apare o rezolvare diferențiată a lui [u] din franceză în funcție de poziția în cuvânt și de anturajul fonetic, ex.: *manichiură* < fr. *manucure*, germ. *Manikür*, dar *cură* – fr. *cure*, lat. *cura*.

b) [y] – [iu8]

În poziție accentuată (finală), *u* din franceză devine *-iu8*, tot descompus deci, transformat într-o terminație pe care limba română s-o poată accepta (nici *-i*, nici *-u* accentuat final nu formează o terminație caracteristică limbii române, pentru cuvintele-bază).

În această situație sunt cuvinte precum: *menu* – *meniū*, *pardessus* – *pardesiū*, ca și *azuriu*, *cenușiu*, *ageamiū*.

VOCALA [Œ]

După cum a reieșit din prezentarea deosebirilor între sistemele fonologice din franceză și română, vocalele orale, anterioare, labializate [Œ] și [Y] nu există în limba română și e firesc deci să se caute soluții pentru înlocuirea lor prin elemente

sonore pe care româna le posedă, iar rezolvările, după cum se va vedea, sunt de o mare varietate și se leagă de mai mulți factori.

În ceea ce privește vocala [œ], în cuvintele românești împrumutate din franceză se regăesc, pe de o parte, fonemele înrudite cu [œ], adică [E] și [O], dat fiind faptul că [œ] reunește trăsăturile articulatorii ale celor două vocale, respectiv anterioritatea lui [E] și labialitatea lui [O]. Din punctul de vedere al aperturii, [E] și [O] se află la aproximativ același nivel, amândouă sunt vocale medii, ca și [œ] de altfel. În franceză, [œ] cunoaște un timbru închis [P] : *peu, pneu, précieux* și unul deschis [{}]: *chauffeur, liqueur, acteur*. Limba română nu folosește gradul de deschidere ca trăsătură distinctivă și deci nu va ține seama de el, iar, cum în adaptarea formei cuvântului intervin mai mulți factori, nu numai cel fonetic, soluțiile sunt variate.

1. [œ] > [o]

În majoritatea cazurilor, lui [œ] îi corespunde în cuvintele românești un *o* : *coiffeur – coafor, ascenseur – ascensor, affectueux – afectuos*.

Din punct de vedere lexico-gramatical, pentru acest tip de modificare pot fi distinse mai multe categorii :

a) Cuvinte care îl au pe [œ] în silaba finală, în franceză, în sufixe ca : *-eur, -teur* (adj., subst.) și cărora le corespund în română : *-or, -tor* : *coiffeur – coafor, majeur – major, acteur – actor, sculpteur – sculptor*.

Unele cuvinte, terminate în *-eur* în franceză, se termină în limba română în *-oare* : *erreur – eroare, faveur – favoare* ; e vorba, în cazul de față, de substantive încadrate la feminin, pentru unele existând două forme în uz, una de feminin și alta de neutru (*un favor – două favoruri* ; *o favoare – două favoruri*).

b) O altă categorie o formează cuvintele terminate în *-eux* [P] (sufix adjectival) în franceză, căruia îi corespunde *-os* în

română : *curieux* – *curios*, *sérieux* – *serios*, *luxueux* – *luxos*, *vigoureux* – *viguros* ; în această situație, româna a adaptat sufixul după forma din latină (*-osus*).

c) Uneori [Œ] apare în alte tipuri de terminații sau într-o poziție non-finală, iar echivalentul lui în cuvintele românești e tot [o], ca în exemplele următoare : *feuilletage* – *foi(e)taj*, *fauteuil* – *fotoliu*.

2. [Œ] > [e]

Uneori unui [Œ] îi corespunde *e*, în cazuri mult mai rare însă. Această corespondență apare în cuvinte ca : *chauffeur* – *șofer*, *manoeuvre* – *manevră*, *feutre* – *fetru*.

3. [Œ] > [iɔo]

Rară este și trecerea lui [Œ] la *iɔo* ca în *liqueur* – *lichior*. Aici se regăsesc de fapt cele două trăsături de bază ale vocalei [Œ] din franceză (anterioritate și labialitate) în succesiune, cu închiderea lui *e* în *i*.

4. [Œ] > [e + u]

a) Pentru unele cuvinte din română, pătrunderea pe cale scrisă este foarte evidentă, forma și pronunțarea lor corespunzând grafiei din franceză. Cum cel mai adesea grafia lui [Œ] este *eu*, cele două elemente grafice apar și în rostire sub valoarea lor alfabetică, pronunțate prin diereză, ca de ex. : *creuset* [kRP-ze] – *creuzet* (cre-u-zet), *pasteuriser* [pas-t{-Ri-ze] – *pasteuriza* (pas-te-u-ri-za), *neutre* [nPtR] – *neutru* (ne-u-tru).

5. [Œ] > ö ([P])

Pentru unele cazuri, calea de pătrundere orală este foarte evidentă, și cuvintele rămân cu o pronunțare apropiată de cea din franceză, cu încercarea de imitare a fonemului inexistent în română, atâta timp cât nu s-a găsit rezolvarea redării lui. În această fază, ele rămân cuvinte "străine". Mai răspândite din această categorie sunt : *bleu* și *bleumarin* – fr. *bleu marine*), a

căror pronunțare e indicată de dicționarele românești cu ö^1 , ca și în : *dizeur* [dizör] < *diseur*, *dizeuză* [dizöză] < *diseuse*².

Așadar, adaptarea cuvintelor din franceză ce îl conțin pe [ɛ] depinde mult de locul din cuvânt în care el apare, radical sau terminație (sufix), în acest al doilea caz, forma lui din română orientându-se aproape întotdeauna după cuvântul latinesc corespunzător.

VOCALA E mut

Înrudită uneori până la identificare din punct de vedere articulator cu [ɛ], vocala [ə], numită curent *e mut* sau *caduc*, apare în scris ca un *e* fără accent, la sfârșit de silabă scrisă a cuvântului, ex. : *se-mai-ne* [sə-mEn], *re-de-ve-nir* [Rə-də-və-niR]. Ca realizare sonoră, conform anchetelor³, nici francezii nu-l mai pronunță decât rareori – și nu toți – ca o a treia vocală alături de [P] sau [ʃ], iar statutul lui este destul de complex ; deși e numit curent *e mut*, doar în anumite poziții și anturaje fonetice e nepronunțat (final : *porte*, *livre* ; interior între două consoane : *samedi*, *soulever* sau după o vocală : *soierie*, *féerie*), în multe alte situații pronunțarea lui *e* este chiar obligatorie : *mercredi*, *strictement*. Având acest comportament variat în pronunțare, în funcție de poziție și anturaj, dar beneficiind de o grafie simplă

¹ v. DEX. Tot un ö e indicat și pentru cuvintele de alte origini, precum germ. *blöd* > rom. *bleot* (*bleoată*) – regionalism pronunțat [blöt], *foe(h)n* [fön] < germ. *Föhn*.

² v. DEX și Florin Marcu, *Dicționar uzual de neologisme*, București, Editura Saeculum I.O., 1996.

³ André Martinet, *La prononciation du français contemporain*, Genève-Paris, Librairie Droz, 1971, p. 63-70 și Henriette Walter, André Martinet, *Dictionnaire de la prononciation française dans son usage réel*, Paris, Champion / Genève, Droz, 1973.

(e), e interesant de văzut cum au fost adaptate la realitățile românești cuvintele care îl conțin.

În funcție de poziția în cuvânt se remarcă: A. poziție interioară și B. poziție finală.

A. 1) [ə] – [e]

În interiorul cuvântului, el are frecvent în cuvintele românești valoarea lui *e* ([ə] – e), ca de ex.: *menu* – *meniu*, *pardessus* – *pardesiu*, *record* – *record*, *reproche* – *reproș*, *promenade* – *promenadă*, *feuilletage* – *foi(e)taj*¹.

2) [ə] – [a]

Tot în interiorul cuvântului, în terminația (sufixul): *-ement*, un [ə] are drept corespondent în română un *a* (*-ament*): *appartement* – *apartament*, *comportement* – *comportament*, *équipement* – *echipament*, *rendement* – *randament*, *traitement* – *tratament*.

Ca și în cazul altor formații sufixale și aici trebuie avută în vedere influența unor limbi, precum și analogia în formarea cuvintelor. Astfel, pentru *tratament*, DEX-ul (1975) indică mai întâi sursa italiană (*trattamento*), și apoi pe cea franceză (*traitement*); de altfel și ceilalți membri ai familiei lexicale a acestui cuvânt provin, conform DEX-ului, tot din italiană: vb. *trata* < it. *trattare*, lat. *tractare*; adj. *tratabil* < it. *trattabile*; subst. *tratative* < it. *trattative*; subst. *tratație* < it. *trattazione*.

În toate celelalte cazuri însă, același dicționar indică doar sursa franceză: *appartement*, *comportement* etc., unde aceste cuvinte sunt formate de la verbe sau de la substantive: *traitement* < *traiter*, *rendement* < *rendre*, *comportement* < *comporter*, *équipement* < *équipe*, *équiper*, dar fr. *appartement* < it. *appartamento*.

¹ Un *e* apare în română chiar atunci când *e* caduc e notat *ai* în franceză: *faisander* – *fezanda*.

3) [ə] – [i]

Unui *e caduc* interior îi mai poate corespunde și un *i*: *événement* – *eveniment*, *entrecôte* – *antricot*. În primul caz se poate vorbi de influența formei latine *evenire*, de la care pleacă și cuvântul francez format apoi prin analogie cu *avènement*. În al doilea caz, *antricot*, pare a fi vorba de o pătrundere pe cale orală, [ə] înconjurat de consoane fiind redat prin vocala anterioară nelabială *i*. Unele cuvinte sunt combinații între împrumut și calc, cel puțin o parte a cuvântului având o bază românească: *convenir* – *conveni*, *contenir* – *conține*, *entretenir* – *întreține*, în ultimul exemplu doar modelul e franțuzesc.

B) [ə] – în poziție finală

În limba franceză, un *e* final, fie că e precedat de vocală, fie că e precedat de consoană, nu se pronunță, ex.: *joie* [Zwa]; *matinée* [matine], *porte* [pORT], *neige* [nEZ] etc.

În limba română, cuvintele împrumutate din franceză au transpus diferit această finală, sub influența mai multor factori, precum: împrumut oral sau scris, echivalare de sufix, influențe latine etc.

1) [ə] - zero

În această situație cuvintele au aproape aceeași pronunțare în amândouă limbile dat fiind faptul că în franceză un *e* final nu se pronunță, iar în română el nu apare nici în scris, ex.: *avare* – *avar*, *avantage* – *avantaj*, *bagage* – *bagaj*, *plastique* – *plastic*, *politique* – *politic*, *beige* – *bej*, *tube* – *tub*. O parte din aceste împrumuturi sunt formate cu sufixele *-age* și *-ique* (*-aj*, *-ic*, în română).

2) [ə] – [e]

O serie de cuvinte terminate în *-ée*, *-ie* sau *-esse* se termină și în română în *-e*, pronunțat însă, nu mut ca în franceză; avem astfel: *allée* – *alee*, *théorie* – *teorie*, *tragédie* – *tragedie*, *politesse* – *politețe*. Pe de o parte, e vorba de cuvinte care fără

acel *-e* final s-ar termina în *-e* sau *-i* final accentuat, ele devenind paroxitone¹; pe de altă parte, cuvintelor în *-esse* din franceză le corespund cuvinte terminate în *-ețe*: *délicatesse* – *delicatețe*, *justesse* – *justețe*.

3) [ə] – [ă]

Încadrarea fonetică e strâns legată de cea morfologică, așa se explică faptul că dispariția lui *-e* final din cuvintele de origine franceză lasă uneori o finală consonantică, ceea ce în cazul substantivelor le încadrează în clasa masculinelor la singular (neutrelor): *un avantaj*, *un baraj*. Când substantivele sunt încadrate la feminin, ele se termină în limba română în *-ă*: *aventure* – *aventură*, *banane* – *banană*, *bonne* – *bonă*, *charge* – *șarjă*².

4) [ə] – [u]

a) Această corespondență apare în cuvintele românești în special atunci când, în pronunțare, forma franceză se termină în grup de consoane *muta cum liquida* (consoană ocluzivă urmată de *l* sau *r*), combinație ce nu apare niciodată în poziție finală în limba română: *temple* – *templu*, *triple* – *triplu*, *centre* – *centru*, *tendre* – *tandru*, *thermomètre* – *termometru*.

b) O altă categorie o formează cuvintele franceze în *-oire*, cărora le corespunde *-oriu*: *territoire* – *teritoriu*, unde însă terminația e refăcută după latină (*territorium*), sursă pe care o indică și dicționarele române; de altfel și în limba franceză aceste cuvinte sunt împrumuturi din latină, cu adaptarea

¹ În limba română cuvintele (în forma lor de bază) nu se termină în *-e* sau *-i* accentuat decât în câteva cazuri excepționale: *rozé*, *neglijé* (franțuzisme), *gri*, *kaki*, *taxi*; v. Ion Coteanu, Narcisa Forăscu, Angela Bidu-Vrânceanu, *Limba română contemporană. Vocabularul*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985, p. 19.

² Dacă *charge* ar fi rămas *șarj* în română, ar fi rezultat un grup consonantic foarte rar în finală (v. *serj* tot din franceză).

sufixului (-*orium* > -*oire* : *méritoire* < *meritorius*, *aléatoire* < *aleatorius*, *ambulatoire* < *ambulatorius*, cuvinte ce se regăsesc și în limba română : *meritoriu*, *aleatoriu*, *ambulatoriu*).

c) Tot un -*u* neaccentuat și asilabic găsim în cuvintele terminate în franceză în -*ée* care au trecut la neutru (masculin singular) în limba română, cu terminația -*eu*, precum : *lycée* – *liceu*, *matinée* – *matineu*, *musée* – *muzeu*, *pensée* – *panseu*. În unele din aceste cazuri influența formei latine e evidentă, iar alteori se adaugă și alte influențe (v. pentru *muzeu* – DEX : lat., germ., fr.).

VOCALELE NAZALE

Vocalele nazale formează în franceză un grup de foneme pe care limba română nu le are în sistemul ei fonologic ; ele prezintă o dublă dificultate – una articulatorie, alta legată de reprezentarea complexă în grafie (de exemplu pentru *e nazal* unele manuale indică mai mult de zece grafii).

În cuvintele împrumutate de limba română, de cele mai multe ori grafia și pronunțarea lor e apropiată de scrierea din limba franceză, ceea ce indică o cale de pătrundere ; alteori ea reflectă o influență a formei orale sau a adaptării după alte surse de împrumut (latină, italiană) sau alte criterii decât fonetice.

1. [A] (a nazal)

a) [A] – notat *a* + *n*, *m* > *an*, *am*

Această primă situație e frecventă și arată o adaptare fără mari probleme, dat fiind că ea poate reflecta o "citire" a formei scrise sau o "redare" a pronunțării franțuzești :

- *abandonner* – *abandona*, *chantier* – *șantier*, *élégant* – *elegant*, *charmant* – *șarmant*, *commandant* – *comandant*, *gourmand* – *gurmand*, *tranche* – *tranșă*, *jambon* – *jambon*, *rang* – *rang*, *mélange* – *melanj*, *déranger* – *deranj*, *artisan* – *artizan*.

Se constată că în unele cazuri cuvântul din română e aproape identic (dacă se face abstracție de natura vocalei nazale din limba franceză) cu cel din franceză, v. *jambon*, *deranj*, *melanj*, *artizan*.

b) [A] – notat $a + n, m > en$

În cazuri mai rare, unui a nazal redat grafic tot prin $a + n, m$ îi corespunde un $e + n, m$. În această categorie e vorba de corespondențe ale unor sufixe de tipul : *-ant*, *-ance* (omofone în franceză cu *-ent*, *-ence*) reprezentând substantive și adjective, precum :

- *-ant > -ent* : *abondant* – *abundent*, *assistant* – *asistent*, *consistant* – *consistent* ;

- *-ance > -ență* : *assistance* – *asistență*, *correspondance* – *corespondență*, *résistance* – *rezistență*, *persistance* – *persistență*.

Cele două sufixe *-ant*, *-ance*, în română *-ent*, *-ență*, formează o pereche ce îmbogățește familia lexicală a unui cuvânt cu un adjectiv și un substantiv : *abondant*, *abondance* > *abundent*, *abundență*. Formele cuvintelor din limba română sunt refăcute după latină și italiană (*abundență* < fr. *abondance*, lat. *abundantia* ; *rezistență* < fr. *résistance*, it. *resistenza*).

c) [A] cu grafia corespunzătoare $e + n$

Apare și în română scris și pronunțat $e +$ consoană nazală ; pentru această situație exemplele sunt numeroase și corespund pătrunderii pe cale scrisă. Cele mai frecvente sunt cuvintele terminate în *-ent*, *-ence* > *-ent*, *-ență* : *absent* – *absent*, *document* – *document*, *aliment* – *aliment*, *évident* – *evident*, *excellent* – *excelent*, *négligent* – *neglijent*, *sentiment* – *sentiment* ; *absence* – *absență*, *évidence* – *evidență*. Dar $e + n$ poate să apară și în interiorul cuvintelor : *centre* – *centru*, *aventure* – *aventură*, *ascenseur* – *ascensor*, *dentiste* – *dentist*, *silencieux* – *silențios*, *pension* – *pension* (*pensie* – *pensiune*).

E vorba din nou de sufixe pereche, pentru care influența termenului latinesc este evidentă și indicată de dicționarele limbii române : vezi fr. *absent, absence* – rom. *absent, absență*, ca de altfel și pentru altele din exemplele amintite : *centru* < fr. *centre*, lat. *centrum*.

d) [A] notat *en* > *an*

Într-o serie de cazuri, cuvintelor cu *a* nazal în franceză, grafiat *en*, le corespund în română cuvinte scrise și pronunțate cu *a* + *n*, *m*, ceea ce ar indica o cale de împrumut orală : *embouteillage* – *ambuteiaj*, *engager* – *angaja*, *enquête* – *anchetă*, *pensée* – *panseu*, *tendre* – *tandru*, *tendresse* – *tandrețe*, *rendement* – *randament*.

Această corelație apare frecvent în poziție inițială : *am-*, *an-* (*ambalaj* < *emballage*, *andivă* < *endive*) reprezentând de cele mai multe ori prefixul *en-*, *em-*, pronunțat [A] în franceză și redat cu *a* + *n*, *m* în română.

Uneori cuvintele românești sunt calcuri după cele franțuzești și atunci corespondențele fonemelor sunt mai îndepărtate :

e) [A] notat *en* > *in*

Acest tip de echivalare apare atunci când e vorba de verbe prefixate, și formele românești reprezintă calcuri sau semicalcuri ale celor din franceză : *prétendre* – *pretinde*, *entreprendre* – *întreprinde*, *surprendre* – *surprinde*.

f) [A] notat *en* > *în*

Apariția vocalei *î* alături de nazală arată clar o formă autohtonă a prefixului : *en-* > *în-* sau *entre-* > *între-* : *encourager* – *încuraja*, *entreprendre* – *întreprinde*, *entreprise* – *întreprindere* (dar și *antrepriză*), *encastrer* – *încastra*, *enkyster* – *închista*.

Cuvintele din franceză cu astfel de transformări nu sunt prea numeroase în limba română. Ele apar sporadic în mulțimea de cuvinte, cu aceeași structură, preluată din latină (rom. *încăpea* <

lat. **incapere*, rom. *încărca* < lat. **incarricare*, rom. *închide* < lat. *includere*) sau, mai ales, formate în limba română (*încercui* < *în-* + *cerc* + suf. *-ui*, *încondeia* < *în-* + *condei* + terminație verbală, *înlăcări* < *în-* + *flacăra*¹).

2. [E] (e nazal)

Dacă în limba franceză grafiile pentru *e* nazal, peste zece, arată complexitatea relației între oral și scris, din punctul de vedere al împrumuturilor înspre română, situațiile prezentate sunt mai puțin numeroase decât în cazul lui *a* nazal. Una din cauze este faptul că *e* + *n*, *m* figurează frecvent printre grafiile lui *a* nazal: *emblème*, *encadrer*, *aventure*. În cuvintele din română, *e* nazal apare ca *an* sau *in* și rar *en*.

a) [E] notat *en* > *an*

Sub această formă apare doar în poziție finală, în sufixe: *aérien* — *aerian*, *gardien* — *gardian*, *électricien* — *electrician*, *européen* — *european*, *lycéen* — *licean*. E vorba de sufixele *-ien* și *-éen*, care se pronunță cu *e* nazal; în cuvintele românești apare sufixul corespunzător *-(i,e)an*, ca și în alte formații românești de acest tip: v. *muntean*, *orășean*.

b) [E] notat *in* > *in*

Cum una din grafiile frecvente ale lui *e* nazal în franceză este *i* + *n*, *m*, sau *y* + *n*, *m*, pronunțarea conform formei scrise nu pune probleme, mai ales când și etimonul latinesc are formă asemănătoare (v. *impermeabil* < fr. *imperméable*, lat. *impermeabilis*). Apar astfel: *bulletin* — *buletin*, *imprimer* — *imprima*, *inconvenient* — *inconvenient*, *instinct* — *instinct*, *interprète* — *interpret*, *magasin* — *magazin*, *orphelin* — *orfelin*, *sympathie* — *simpatie*, *syndicat* — *sindicat*.

c) [E] notat *en* > *en*

¹ DEX, 1996.

În cazuri mai puțin numeroase unui *e* nazal din franceză îi corespunde un *e + n* în română, deși aceasta ar fi relația cea mai simplă și directă între cele două pronunțări, însă în afară de : *examen* < *examen* (fr., lat.), în alte cuvinte *e + n* din română redă grafia *ain* din franceză. Rezultă din aceste exemple că forma românească redă pronunțarea cuvântului franțuzesc, ex. : *maintenir* – *menține*, *train* – *tren*, *entrain* – *antren*.

Un caz aparte îl constituie *șampon*, care după DEX provine din fr. *shampooing* [SA]pwE], și/sau din germ. *shampoo*, *shampooon*.

3. [O] (*o nazal*)

O rezolvare mai variată *o* are nazala *o* [O] :

a) [O] notat *o + n*, *m > o + n*, *m*

Raportul simplu între fonemul [O] și întotdeauna *o + n*, *m* (cu foarte rare excepții, v. *unciforme* [O]sifORm), cuvintele intrate în limba română care îl conțin au o formă foarte apropiată de cea din franceză, indiferent de locul în cuvânt :

• *bouchon* – *bușon*, *jambon* – *jambon*, *piéton* – *pieton*, *rayon* – *raion*¹

• *conduite* – *conduită*, *confort* – *confort*, *conserve* – *conservă*, *combattant* – *combatant*, *combinaison* – *combinezon*, *pompe* – *pompă* etc.

b) [O] notat *o + n > o*

Pierderea consoanei nazale în adjectivul *maro* duce la *o* finală în *o* accentuat, situație rar întâlnită în limba română².

¹ *raion* < rus. *raion*, fr. *rayon* – în funcție de sens.

² Cf. Ion Coteanu, Narcisa Forăscu, Angela Bidu-Vrânceanu, *op.cit.*, p. 19-20.

c) [O] notat *o + n* : *-tion, -sion* > *-țiune, -siune*

Și cuvintele din această categorie se încadrează după criterii lexicale, sufixului din franceză – preluat și el din latină – corespunzându-i în română *-țiune, -siune* : *affection* – *afecțiune, dimension* – *dimensiune, passion* – *pasiune*.

d) [O] în *-tion, -sion* > *-ție, -zie*

O altă parte a cuvintelor în *o* nazal, corespunzător sufixelor *-tion, -sion*, au în română echivalentul *-ție, -zie* :

- *civilisation* – *civilizație, condition* – *condiție, inscription* – *inscripție, invitation* – *invitație* ;

- *conclusion* – *concluzie, décision* – *decizie*.

Nu mai e vorba deci, în aceste cazuri, de adaptare fonetică, ci de una lexicală, de echivalare a unui sufix, de apropiere a formei de cea din latină (chiar dacă a fost un împrumut francez).

4. [ʃ] (ʃ nazal)

Ultima dintre vocalele nazale ale limbii franceze, pe care nici chiar vorbitorii francezi nu o mai recunosc întotdeauna (ea mai figurează însă în sistemul "standard"), este [ʃ] (ʃ nazal), redat în scris aproape întotdeauna prin *u + n, m* (excepție : *jeun* – *eun*). Elementele grafice componente *u + n, m* vor constitui elementele corespondenței din limba română : *commun* – *comun, parfum* – *parfum, brun* – *brun, défunt* – *defunct*.

În sprijinul unor forme din română vine latina (vezi lat. *communis, defunctus*), alteori ele trimit doar la franceză.

În concluzie, pentru adaptarea fonetică a cuvintelor din franceză, limba română s-a servit, în cele mai multe cazuri, de interpretarea formei scrise, de refacerea formei cuvântului după latină sau după o altă limbă (italiană, germană, de exemplu). Alteori însă, ea a păstrat forma orală (și scrisă) din franceză.

Stabilirea formei cuvântului împrumutat depinde mult de calea de pătrundere a lui în limba împrumutătoare, iar limba română, în cazul de față, a dovedit o capacitate deosebită în a prelua sau transforma cuvântul străin pentru a-l încadra în masa vocabularului românesc. Ezitățile cele mai mari și variantele cele mai numeroase apar la fonemele vocalice "mixte" (anterioare, labializate [ɥ], [y], mai ales preluate pe cale orală : cuvintele "savante", împrumutate mai degrabă pe cale scrisă, corespund formei scrise (v. *creuzet*). Sprijinul cel mai mare în stabilirea unei forme împrumutate l-a oferit un etimon mai puțin evoluat decât cel din franceză, mai conform cu fonetismul limbii române.

Unele din problemele de adaptare a cuvintelor străine nu apar doar pentru cele provenite din franceză. De exemplu, vocalele anterioare labializate existau și în cuvintele din turcă sau maghiară, care au intrat în limba română anterior celor din franceză. Apare întrebarea firească dacă modificările, în această categorie de cuvinte, sunt identice.

Se constată că transformările lui [ɥ] și [y] în cuvinte din turcă, maghiară și franceză pătrunse în limba română se aseamănă în mare parte. Astfel în redarea lui [y] în română, cuvintele provenite din cele trei limbi folosesc aproximativ aceleași echivalențe : *u, i, iu* (*costum* < fr., *dulgher* < tc., *șuteu* "brutar" < magh. ; *pireu* < fr., *ghivechi* < tc., *chilin* "separat" < magh. etc.), dar numărul cuvintelor împrumutate, natura lor, apartenența la nivele și registre de limbă variate, perioada istorică în care au intrat în limba română fac ca fondul de cuvinte din franceză să prezinte și multe situații aparte.

Bibliografie:

ADAMESCU, Gheorghe, *Adaptarea le mediu a neologismelor*, în « Analele Academiei, Memoriile secțiunii literare », seria III, tom. VIII, Mem. 5, 1936-1938.

BUILLES, Jean-Michel, *Manuel de linguistique descriptive. Le point de vue fonctionnaliste*, Paris, Nathan, 1998.

CARACOSTEA, Dumitru, *Expresivitatea limbii române*, București, Biblioteca Enciclopedică, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1942.

COTEANU, Ion, FORĂSCU, Narcisa, BIDU-VRÂNCEANU, Angela, *Limba română contemporană. Vocabularul*, București, Editura Științifică și Pedagogică, 1985.

DEROY, Louis, *L'emprunt linguistique*, Paris, Société d'Édition « Les Belles Lettres », 1956.

DA, *Dicționarul limbii române*, seria veche, București, Editura Academiei Române, 1913-1949.

DEX, *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei Române, 1996.

DONOHUE-GAUDET, M.-L., *Le Vocalisme et le consonantisme français*, Delagrave, 1969.

DUBOIS, Jean, et alii, *Dictionnaire de la linguistique*, Paris, Larousse, 1975.

GOLDIȘ POALELUNGI, Ana, *L'Influence du français sur le roumain*, Paris, Société d'Édition « Les Belles Lettres », 1973.

HRISTEA, Theodor, *Împrumuturi și creații lexicale neologice în limba română contemporană*, în LR, XXI, 1972, nr. 3, p. 185-199.

HRISTEA, Theodor, *Probleme de etimologie. Studii, articole, note*, București, Editura Științifică, 1968.

ILIESCU, Maria, LIVESCU, Michaela, *Introducere în studiul limbilor romanice*, Reprografia Universității din Craiova, 1978.

ILIESCU, Maria, LIVESCU, Michaela, *Introducere în studiul limbilor romanice. II. Limbile romanice*, Pentru uzul studenților, Reprografia Universității din Craiova, 1980.

KIRÁLY, Francisc, *Contacte lingvistice*, Timișoara, Editura Facla, 1990.

KIRÁLY, Francisc, *Istoria limbii române. Fonetică, Morfosintaxă, Lexic*, Sinteze pentru uzul studenților și al cadrelor didactice în curs de perfecționare, Timișoara, TUT, 1991.

KLINKENBERG, Jean-Marie, *Des langues romanes*, Louvain-la-Neuve, Champs linguistiques, Duculot, 1994.

LABORDERIE, Noëlle, *Précis de phonétique historique*, Paris, Nathan / Université, 1994.

*** *Limba română contemporană – curs*, Fascicula a IV-a, *Fonetică*, Timișoara, TUT, 1973.

MARCU, Florin, *Dicționar uzual de neologisme*, București, Editura Saeculum I.O., 1996.

MARTINET, André, *La prononciation du français contemporain*, Genève-Paris, Librairie Droz, 1971.

MOUNIN, Georges, *Dictionnaire de la linguistique*, Paris, Quadrige, PUF, 1993.

OANCEA, Ileana, *Lingvistică generală și comparată. II. Elemente de filologie romanică*. Partea întâi, Timișoara, TUT, 1979.

PICOCHÉ, J., MARCHELLO-NIZIA, C., *Histoire de la langue française*, Paris, Nathan, 1991.

PUȘCARIU, Sextil, *Limba română*, vol. II. *Rostirea*, București, Editura Academiei Române, 1994.

REINHEIMER, Sanda, TASMOWSKI, Liliane, *Pratique des langues romanes*, Paris, Éditions l'Harmattan, 1997.

ROBERT, Paul, *Le Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, rédaction dirigée par A. Rey et J. Rey-Debove, Paris, Dictionnaire le Robert, 1990.

SALA, Marius, *Limbi în contact*, București, Editura Enciclopedică, 1997.

STAN, Ioan Teodor, *Fonetica*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 1996.

ȘERBAN, Vasile, EVSEEV, Ivan, *Vocabularul românesc contemporan*, Timișoara, Editura Facla, 1978.

WALTER, Henriette, MARTINET, André, *Dictionnaire de la prononciation française dans son usage réel*, Paris, Champion / Genève, Droz, 1973.

Quelques problèmes concernant l'adaptation phonétique des emprunts d'origine française en roumain

Résumé

Cette étude se propose de présenter certains aspects liés à l'adaptation phonétique des emprunts d'origine française en roumain, dans les conditions où au système vocalique de la langue "prêteuse" – constitué de 16 voyelles – correspondent seulement 7 dans la langue "emprunteuse". Les traits principaux qui distinguent le français du roumain et qui sont soumis par conséquent à un processus d'adaptation plus complexe sont :

- l'existence des voyelles mixtes [y], [P], [{} et [ə], antérieures et labiales, sans équivalent en roumain et qui sont transposées par des voyelles correspondantes du point de vue du lieu d'articulation, de la labialité, ou par des groupes vocaliques complexes ;
- la nasalité à valeur phonologique, opposée à la nasalisation accidentelle et contextuelle du roumain ; ainsi les phonèmes [A), [E)], [O)] et [{}]) sont articulés en roumain comme *voyelle orale* + [m] / [n] ;
- enfin, moins importantes dans le processus de l'adaptation des emprunts, les oppositions de timbre [e/E], [o/O], que le roumain réduit automatiquement à la voyelle moyenne-fermée correspondante.